

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.48>

## **ПЕРЕДУМОВИ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ДЛЯ ЦІЛЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДОКАЗ**

**Войцехівський С.В.,**  
*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти*  
*Навчально-наукового інституту права,*  
*психології та інноваційної освіти*  
*НУ «Львівська політехніка»*  
*ORCID: 0009-0005-7775-0656*

**Гачкевич А. О.**  
*кандидат юридичних наук, доцент*  
*доцент кафедри міжнародного та*  
*кримінального права*  
*НУ «Львівська політехніка»*  
*ORCID: 0000-0002-8494-1937*

**Войцехівський С.В., Гачкевич А.О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ.**

У статті порушена проблема оцінки доказів у кримінальному провадженні, розглянута в контексті можливості використання інформації, отриманої за допомогою поліграфа, в якості доказу. Автори пояснюють поняття поліграфа як технічного приладу, здатного реєструвати придатні до спостереження фізіологічні реакції людини на певні стимули та показувати їх графічно. Важливими характеристиками використання поліграфів є рівень точності та формальна підстава проведення поліграфічної перевірки у вигляді відповідної експертизи. Автори з'ясовують, наскільки інформація, отримана за допомогою поліграфа, відповідає таким властивостям доказів як належність, допустимість, достовірність та достатність. При цьому виявлена низка викликів, через які доказова сила такої інформації стає сумнівною та які зумовлюють необхідність вдосконалення нормативно-правової бази. По-перше, висновок експерта за результатами психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа повинен складатися на основі спеціальної методики проведення такої експертизи, що не була визначена чинним законодавством. По-друге, присвоєння кваліфікації судового експерта для проведення психофізіологічних експертиз унеможливлене, адже наразі вони в законодавстві не санкціоновані. Автори узагальнили передумови, які сприяють тому, що інформація, отримана завдяки використанню поліграфа, буде врахована як доказ, включаючи проведення судово-психологічної експертизи відповідно до методик, наявних у Реєстрі методик судових експертиз, належну характеристику поліграфа, який не суперечить вимогам ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні вимоги», наявність дійсного свідоцтва у експерта про присвоєння кваліфікації судового експерта і внесення до Реєстру атестованих судових експертів, а також документа про освіту поліграфолога державного зразка, надання добровільної згоди обстежуваної особи на проведення експертизи після обговорення з нею самої процедури тощо. Результати дослідження свідчать про необхідність вдосконалення нормативно-правової бази та подальше вдосконалення поліграфів як технічних пристроїв.

**Ключові слова:** поліграф; детектор брехні; інформація як доказ; поліграфолог; судово-психологічна експертиза; психофізіологічна експертиза; кримінальне судочинство.

**Voitsekhivskiy S.V., Hachkevych A.O. Prerequisites and challenges of the use of information obtained through a polygraph as evidence in criminal proceedings.**

The article addresses the challenge of assessing evidence in criminal proceedings, particularly regarding the use of information obtained through a polygraph as evidence. The authors explain the

concept of a polygraph as a technical device capable of recording observable physiological responses to specific stimuli and display these responses graphically. Important characteristics in the use of polygraphs include their accuracy levels and the formal basis for conducting polygraph tests in the form of relevant examination. The authors evaluate whether the comprehensive information gathered from a polygraph meets essential criteria for evidences, such as relevance, admissibility, reliability, and sufficiency. At the same time, several challenges have been identified raising doubts about the evidentiary value of such information, highlighting the need for improving the regulatory framework. First, the expert's conclusions drawn from psychophysiological examinations using a polygraph must adhere to a specific methodology that is currently not defined by existing legislation. Second, the current laws do not allow for the classification of a forensic expert qualified to conduct these psychophysiological examinations. The authors propose certain prerequisites that could enhance the acceptance of polygraph-derived information as evidence. These include conducting forensic psychological examinations according to established methods found in the Register of Forensic Experts, ensuring that the polygraph used aligns with the standards set by State Standards of Ukraine 8692:2016 "Polygraphs. Technical Requirements", and providing a valid certificate confirming the examiner's qualification as a forensic expert. Additionally, a documented proof of the polygraph examiner's education is needed as well as obtaining voluntary consent from the examined individual after a thorough discussion of the examination procedure. The findings of the study underscore the urgent need for regulatory framework enhancements and the advancement of polygraph technology.

**Key words:** polygraph; lie detector; information as evidence; polygraph examiner; forensic psychological examination; psychophysiological examination; criminal justice.

**Постановка проблеми.** Використання поліграфа як інструмента розпізнавання правдивості фактів, «детектора брехні», у сфері боротьби зі злочинністю може бути ефективним у різних ситуаціях. Разом з тим, одним з найважливіших питань, що викликають дослідницький інтерес, є те, чи отримана за допомогою поліграфа інформація відповідає основним характеристикам доказів. З одного боку, існує небезпека того, що така інформація буде врахованою як прояв істини, з іншого – подібні інструменти можуть викликати повну недовіру та бути сприйнятими як джерело маніпулювання. Виходячи з цього, ми розглядаємо у цій статті використання поліграфа для цілей кримінального судочинства в контексті багатоаспектної проблеми оцінки доказів у кримінальному провадженні.

**Мета дослідження** полягає у визначенні можливості врахування інформації, отриманої за допомогою поліграфа, як доказу в кримінальному провадженні.

**Стан опрацювання проблематики.** Використання поліграфа для цілей кримінального судочинства належить до широко обговорюваних тем у правовій науці. При цьому предметом вивчення є не тільки врахування інформації, отриманої за допомогою поліграфа у кримінальному провадженні, а й доцільність застосування цього інструмента при проведенні оперативно-розшукової діяльності та слідчих (розшукових) дій. Водночас, незважаючи на наявність особливої уваги вчених до даної тематики, єдності думок стосовно того, яке значення повинна мати інформація, отримана із застосуванням поліграфа, по відношенню до інших доказів у кримінальному провадженні, не існує. Зауважимо, що порушене питання розглядали такі автори, як: В. Бажанюк, С. Градун, Н. Дмитренко, В. Завгородній, І. Завгородній, О. Кабанець, Т. Лешкович, О. Линник, О. Мотлях, Д. Муха, О. Назаров, О. Осетрова, І. Рогатюк, Д. Сергєєва, В. Сердюк, І. Симоненко, О. Таран, А. Трубнікова, М. Хоменко, Н. Чіпко та інші.

**Виклад основного матеріалу.** Визначення поняття поліграфа знаходимо як у підзаконних відомчих нормативно-правових актах, так і науковій літературі. Наприклад, згідно із пунктом 2 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, поліграф – це технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій об'єкта дослідження, який дає можливість виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції об'єкта дослідження на певні стимули (подразники) шляхом перетворення його психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові сигнали, які відображаються у вигляді кривих на поліграмах [1]. Таке ж визначення наведене у пункті 2 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України [2]. У пункті 2 Порядку проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа у роботі Бюро економічної безпеки України, міститься

дуже подібне визначення, проте замість слова дослідження використовується слово «опитування» [3]. У той же час, пункт 2 Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України визначає, що поліграф – комп’ютерний технічний прилад з відповідним програмним забезпеченням, що має сертифікацію виробника, який здійснює реєстрацію змін психофізіологічного реагування людини у відповідь на пред’явлені за спеціальною методикою психологічні стимули [4].

Серед багатьох визначень поліграфа в науковій літературі окремі вчені сприймають його як медичний прилад, тоді як інші – як психофізіологічний. Так, В. Сердюк називає поліграф медичним приладом, призначеним для фіксування різних параметрів фізіологічного функціонування організму людини, на основі яких спеціалісти-психофізики встановлюють психологічний стан особи та роблять висновки щодо наявності прихованої інформації в особі [5, с. 69]. Вважаємо таке визначення певною мірою суперечливим, оскільки, незважаючи на наявність реєстраторів психофізіологічних реакцій (тиск, пульс, дихання, гальванічний шкірний рефлекс та інші, що використовуються в медицині), поліграф не є медичним приладом. Він не застосовується для лікування чи попередження захворювань, збереження життя людей тощо. На нашу думку, більш точне визначення наводить І. Рогатюк – він вважає, що поліграфом є різновидом психофізіологічної апаратури, що реєструє показники дихання, серцево-судинної активності, електричного опору шкіри та ін. Завдяки тому, як змінюються ці показники під час опитування, фахівці можуть оцінити достовірною чи ні є отримана інформація [6, с. 294]. Варто підкреслити, що поліграф сам по собі не є «мірилом істини», а лише технічним приладом, інструментом відображення того, які фізіологічні реакції відбуваються під впливом певних стимулів. Він реєструє придатні до спостереження фізіологічні реакції людини на такі стимули та показує їх графічно.

В основі функціонування поліграфа лежить вплив на людину низки подразників, стимулів – зазвичай, це запитання, – які мають для неї певний рівень значущості та спричиняють різні зміни в когнітивних процесах (прийняття рішення з приводу своєї відповіді, повторне переживання події, що відбулася тощо), а також появу різного роду емоцій (страх перед покаранням, боязнь викриття, сором за вчинене діяння чи заперечування своєї причетності до нього та інші), які породжують характерні фізіологічні прояви, що реєструються давачами. Інформація з давачів передається до блоку збору даних, після чого вона виводиться на комп’ютер з відповідним програмним забезпеченням [7, с. 52, 59]. Особливості функціонування поліграфів можуть бути небезпечними для різних категорій осіб, зокрема тих, які страждають на порушення серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів, а також вагітних жінок. Крім того, перевірка осіб у стані психічного або фізичного виснаження, у стані алкогольного сп’яніння, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи лікарські засоби, які їх містять, навряд чи дасть результати, які будуть відповідати очікуванням.

Важливою характеристикою використання поліграфів є рівень точності. Як стверджує Т. Лешкович, точність та надійність обстежень на поліграфі, за умов дотримання правил їх проведення, перевищує 95% [7, с. 59]. І. Рогатюк зазначає, що точність результатів поліграфічних тестів сягає до 98%, решта (2%) залежить від суб’єктивних чинників, у тому числі психічного стану людини, професіоналізму самого поліграфолога [6, с. 296]. У той же час, можна зустріти й значно нижче число – 70% [8, с. 4]. Зауважимо, що висока точність не є переконливою для тих вчених, які ставляться з недовірою до поліграфів та критикують ефективність, а також наукову обґрунтованість використання поліграфа [9]. Як зазначає Д. Муха, психологи мають сумніви щодо ефективності використання цього приладу в кримінальному процесі через неідеальність техніки та людський фактор. Наприклад, «невинний піддослідний може почати боятися неправильного трактування його відповідей. Скутий страхом «неправильної» відповіді він навмисно починає реагувати однаково як на контрольні, так і на релевантні запитання. У такому випадку поліграфолог не зможе зробити висновок про його винність чи невинність. До того ж піддослідний, який знає про можливі похибки в отриманих результатах проведеної експертизи, може почати більше хвилюватися під час відповіді на релевантні запитання, в результаті чого буде визнаний винним» [10]. Н. Дмитренко, своєю чергою, висловлює думку, що науково-технічна обґрунтованість поліграфа не викликає сумнівів, оскільки він являє собою багатофункціональний осцилограф. Каменем спотикання в легалізації використання поліграфа є не його технічні характеристики, а інтерпретація результатів, отриманих із його використанням [11, с. 163]. Тому, на нашу думку, «неідеальність техніки» та «людський фактор» можуть проявитися при проведенні багатьох ін-

ших процесуальних дій та експертиз у кримінальному провадженні, відповідно, такі аргументи проти використання поліграфу не видаються переконливими.

**Якими є формальні підстави проведення поліграфічної перевірки?** Ґрунтуючись на власному аналізі судової практики за 2007-2017 роки, Д. Сергєєва робить висновок, що результати поліграфологічних досліджень в рамках експертиз у судових рішеннях мали різні назви: психологічна експертиза із застосуванням поліграфа, судово-психологічно-фізіологічна експертиза з використанням поліграфа, «психофізіологічне дослідження із застосуванням апарату поліграф», психофізіологічне дослідження правдивості показів», психофізіологічна експертиза достовірності показань тощо [12, с. 94]. Т. Лешкович наводить широкий перелік можливих назв: психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа, комплексна психолого-психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа, психофізіологічне інтерв'ю, психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа, психолого-психофізіологічне дослідження, опитування з використанням поліграфа, психофізіологічне обстеження з використанням поліграфа, психофізіологічне тестування, психофізіологічне дослідження, психофізіологічне інтерв'ю, судова психофізіологічна експертиза, психофізіологічна експертиза, психофізіологічне дослідження з використанням методики психофізіологічного інтерв'ю [7, с. 97-98].

Далі ми зосередимо увагу на використанні поліграфу в цілях проведення судової експертизи. При цьому, варто зауважити, що поліграф може використовуватися не тільки при проведенні судових експертиз, а й в оперативно-розшуковій діяльності, а також – як допоміжний засіб для слідчих (розшукових) дій [7, с. 128]. Водночас, ми помічаємо різні підходи в оцінці ролі поліграфа у кримінальному судочинстві. Так, М. Хоменко стверджує, що більшість науковців, які цікавляться проблемами правоохоронної діяльності, схильні вважати, що інформація, отримана за допомогою поліграфа, може бути доказом у кримінальних провадженнях [13, с. 305]. Водночас, С. Градун зазначає, що станом на 2023 рік у науці кримінального права досі немає єдності думок щодо можливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні, зокрема, щодо доказового значення висновку психологічної експертизи з використання поліграфа [14, с. 95]. Виходячи з цього, ми зробимо спробу проаналізувати відповідність інформації, отриманої із застосуванням поліграфа, чотирьом важливим властивостям доказів: належності, допустимості достовірності та достатності.

Відповідно до ст. 85 Кримінального процесуального кодексу України (у редакції від 09.05.2025 року) (далі – КПК України), **належними** є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [15]. А. Козленко підкреслює, що належність доказів залежить від двох факторів: значення для провадження обставин, встановлюваних доказами, і значення цих доказів для встановлення таких обставин [16, с. 87]. Подібне переконання має й Т. Лешкович – інформація, отримана із використанням поліграфа, має підтверджувати або обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, або інші обставини, які мають значення для кримінального провадження, або ж достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [7, с. 119]. На нашу думку, дана властивість доказу в даному контексті є достатньо очевидною, оскільки правильно поставлені завдання для компетентного експерта-поліграфолога та коректно сформульовані запитання підекспертній особі гарантують дотримання принаймні одного із зазначених критеріїв. Проте, вважаємо за потрібне є наголосити на двох важливих аспектах.

По-перше, у пункті 6.8. Розділу VI «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень зазначено, що з метою отримання *орієнтувальної інформації* (курсив авторів цієї статті) можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфу [17]. У науковій літературі поширеною є точка зору, що докази, отримані внаслідок експертизи з використанням поліграфу, є непрямыми, та повинні бути оціненими у сукупності з усіма іншими матеріалами, які були зібрані під час кримінального провадження [7, с. 123; 11, с. 164; 18; 19, с. 424]. В. Бажанюк обґрунтовує це тим, що висновки експерта-психолога можуть бути тільки ймовірнісними та є суб'єктивною оцінкою фізіологічних реакцій піддослідної особи на ті чи інші запитання, зафіксовані поліграфом у вигляді кривих на поліграмах, при цьому ступінь ймовірності може бути різним [20, с. 74]. Т. Лешкович пише про те, що отримана таким чином інформація

підтверджує лише суб'єктивну значимість конкретних стимулів для обстежуваної особи, які можуть вказувати на наявність приховуваної інформації про обставини злочину, на щирість відповідей на поставлені запитання або ж на наявність зовнішньої незадоволеної потреби [7, с. 134].

По-друге, експерт в жодному випадку не може стверджувати про винуватість чи невинуватість особи, що інколи може мати місце, оскільки це суперечить засадам безпосередності дослідження показань, речей і документів судом, а також презумпції невинуватості [19, с. 424]. Натомість експерт може лише стверджувати про наявність комплексу фізіологічних реакцій людини на те чи інше запитання, поставлене їй під час поліграфологічного дослідження. На жаль, інколи експерти у своїх висновках виходять за межі власної компетенції і дають відповіді на правові питання, замість того, щоб лише показати і пояснити реакції особи на відповідні стимули [7, с. 120].

Згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається **допустимим**, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК [15]. Існують наступні складові допустимості: 1) законність джерела (процесуальні джерела доказів перераховані у ч. 2 ст. 84 КПК України: показання, речові докази, документи, висновки експертів); 2) законність способу отримання доказів; 3) процесуальне оформлення ходу і результатів проведення процесуальних дій; 4) суб'єкт, що має право проводити процесуальні дії [12, с. 94; 21, с. 229].

Хоча багато вчених підтримують ідею доцільності створення окремого виду експертизи – психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа [6, с. 297; 7, с. 133], – станом на сьогодні опитування за допомогою спеціального комп'ютерного поліграфа проводиться в рамках психологічної експертизи. Н. Дмитренко, проаналізувавши норми нормативно-правових актів, які регулюють порядок проведення кримінального провадження, з'ясувала, що застосування психофізіологічних експертиз не забороняється, а сама процедура проведення такого роду експертиз деякою мірою визначена зазначеними вище нормативно-правовими актами [11, с. 162]. Подібні міркування висловлюють і О. Таран та О. Осетрова [22, с. 200]. Таким чином, однією з передумов урахування інформації, отриманої із застосуванням поліграфа як доказу, є її формальне представлення у вигляді висновку експерта.

Задля дотримання умови законності формування доказової бази інформація, що стала відомою завдяки використанню поліграфа, має бути отримана шляхом проведення експертизи. Застосування поліграфа під час проведення психологічної експертизи регулюється пунктами 6.8, 6.8.1. та 6.8.2. Розділу VI «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [17]. При цьому, згідно зі ст. 8 Закону України «Про судову експертизу», методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [23]. У п. 8 Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз зазначено, що за умови атестації методики підлягають внесенню Реєстру методик проведення судових експертиз (далі – Реєстр) [24]. Відповідно, психологічна експертиза проводиться згідно з методиками проведення психологічних експертиз, що внесені у Реєстр [25].

Водночас, О. Таран та О. Осетрова констатують, що у випадку судово-психофізіологічної експертизи чинним законодавством не визначено процедуру її призначення та проведення, тобто не встановлено відповідну процесуальну форму. Через це ми вважаємо існують перешкоди для того, щоб вона була використана в доказуванні та стала підставою для визнання доказу допустимим. Ці вчені вважають, що, незважаючи на те, що КПК містить загальні засади проведення експертизи, специфіка цього виду експертизи не дає змоги її проводити на загальних засадах, оскільки проведення зазначеної експертизи пов'язане з обмеженням конституційних прав особи, зокрема на повагу до її гідності, на свободу й особисту недоторканність, на право не свідчити проти себе [22, с. 200-201]. Проте, навіть якщо і погодитися із тим, що психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа може призначатися у загальному порядку, передбаченому КПК, істотною проблемою стає відсутність методик для проведення таких експертиз. Про це пишуть такі автори, як Н. Дмитренко [11, с. 165], Д. Сергєєва [12, с. 98], а також О. Линник і А. Трубікова [26, с. 231]. Натомість Т. Лешкович вважає, що для визнання висновку психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа допустимим доказом, при її проведенні повинні бути дотримані наступні вимоги: 1) добровільна згода обстежуваної особи на проведення експертизи та можливість в будь-який момент відмовитися від її подальшого проведення; 2) обговорення з обстежуваною особою та роз'яснення їй до початку тестування всіх запитань, які будуть задаватися в ході тестування;

3) обов'язкова безперервна відеофіксація обстеження на поліграфі; 4) недопустимість обстеження на поліграфі осіб, які страждають на порушення серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів, знаходяться у стані психічного або фізичного виснаження, перебувають в стані алкогольного сп'яніння, вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи лікарські засоби, які їх містять, вагітних жінок; 5) деякі інші організаційні вимоги [7, с. 124]. Хоча деякі вчені наголошують на можливості проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа [7, с. 129; 11, с. 162], ми розглядаємо таку можливість достатньо критично внаслідок відсутності належної нормативно-правової бази для проведення такого роду експертизи. Вважаємо, що через це існує відзначена вище розрізненість судової практики з цього питання. Можливим шляхом вирішення бачимо внесення положень про її проведення до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, а також доповнення методиками проведення такої експертизи Реєстру методик проведення судових експертиз.

Схоже на те, що єдиним прийнятним варіантом визнання судом висновку експерта на основі поліграфологічного дослідження є проведення такого дослідження в рамках судово-психологічної експертизи за наявними методиками.

Іншим важливим аспектом дотримання вимоги законності є відповідність поліграфа ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови». Цим стандартом чітко визначено технічні вимоги до поліграфів та закріплено, що саме за технічними критеріями слід вважати поліграфами. На сьогодні чи не єдиним в Україні поліграфом, який повністю відповідає ДСТУ 8692:2016, є поліграф «RUBICON» («РУБІКОН»). Окрім цього, експерт повинен мати в наявності документи, що підтверджують законність придбання/походження на території України поліграфа [27].

Процесуальне оформлення порядку проведення і результатів судової експертизи забезпечується описом проведених експертом перевірок та отриманих результатів у висновку експерта. Крім того, експерт повинен проводити безперервну відеофіксацію обстеження на поліграфі [7, с. 123].

До особи, що проводить психологічну експертизу із застосуванням поліграфа, є певні умови. Хоча на веб-сайті Національної асоціації поліграфологів України вказано, що «закон не містить вимог щодо необхідності його [експерта] атестації як судового експерта та внесення до Державного реєстру» [27], О. Кабанець, проаналізувавши відповідну судову практику, робить висновок, що атестація та внесення до реєстру є необхідними [18].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про судову експертизу» рішення експертно-кваліфікаційної комісії про присвоєння кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю та складення особою присяги судового експерта дає право на проведення судової експертизи та є підставою для видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта (далі – Свідоцтво) [23]. Згідно з додатками 5 та 6 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, кваліфікація судового експерта як фахівця науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, так і фахівця, що не працюють у державних спеціалізованих установах, підлягає присвоєнню для проведення психологічних експертиз [28]. У статті 9 Закону України «Про судову експертизу» зазначено, що атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України. Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких було внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом [23]. Експерт, який працюватиме з поліграфом, повинен володіти дійсним свідоцтвом про присвоєння кваліфікації судового експерта та бути внесеним до Реєстру атестованих судових експертів [29].

Таким чином, можна окреслити ще один виклик для проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа – неможливість присвоєння кваліфікації судового експерта для проведення психофізіологічних експертиз із використанням поліграфа, оскільки це не визначено чинним законодавством. Як бачимо, інформація, отримана при проведенні експертизи із застосуванням поліграфа, може бути врахована як доказ тільки у випадку, коли поліграфологічне дослідження було проведеним саме в рамках психологічної експертизи.

Аналізуючи ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», можна дійти до переконання, що передумовою отримання кваліфікації судового експерта є наявність вищої освіти другого (магістерського) рівня [23]. Проте, розглядаючи питання про проведення психологічної експерти-

зи із застосуванням поліграфа, виникає проблема наявності у експерта-психолога відповідних компетентностей у володінні навичками роботи з поліграфом та яким чином вони можуть бути підтвердженні. Такий експерт повинен мати вищу психологічну освіту та освіту поліграфолога. Підготовка поліграфологів в Україні із подальшим отриманням документа про освіту державного зразка здійснюється Національною академією Служби безпеки України та Національною асоціацією поліграфологів України (далі – НАПУ) [27]. Документом про таку підготовку за результатами навчання у НАПУ є свідоцтво про підвищення кваліфікації від Міжрегіональної Академії управління персоналом, з якою НАПУ уклала відповідний договір. Зауважимо, таку освіту можуть отримати й особи без вищої освіти [30]. Водночас, на веб-сайті Академії Служби безпеки України зазначено, що в Академії наявний курс із підготовки поліграфологів, який завершується отриманням свідоцтва державного зразка [31].

**Достовірністю** доказів називають можливість застосування фактичних даних у процесі доказування з погляду на відповідність знання про обставини події кримінального правопорушення реальним подіям, які сталися [32, с. 281]. За оцінками С. Тепака: «достовірність доказів – це процесуальна властивість, яка відображає безсумнівність їх змісту, встановлену суб'єктом доказування в ході здійснення перевірки та оцінки доказів, і придатність на її основі використовуватися для встановлення фактів й обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» [33, с. 276]. Ми вже з'ясували, що достовірність результатів застосування поліграфа є доволі високою (за різними даними коливається від 70% до 95%). На веб-сайті НАПУ можна знайти інформацію стосовно рівня достовірності поліграфологічного дослідження у 99% [30], до чого ми не можемо не поставитись критично, враховуючи можливу зацікавленість в популяризації техніки використання поліграфів. З іншого боку, для більшості експертиз характерні недоліки – І. Завдов'єва та В. Горбенко справедливо відзначають, що помилки в експертній практиці сьогодні залишаються доволі поширеним явищем [34, с. 32]. Вони стверджують, що помилки можуть бути викликані людським чинником, неточністю приладів, статистичною похибкою та помилкою методу [34, с. 34-35]. Достатньо красномовним є порівняння результатів перевірки на поліграфі та показань свідків. Згідно із твердженням Ю. Лозинської, у показаннях свідків зустрічаються внутрішні і зовнішні протиріччя, неточності та прогалини. Такий стан речей може бути зумовлений природними процесами, що впливають на повноту сприйняття та збереження інформації, несвідомим викривленням показань, або ж результатом цілеспрямованих умисних дій [35, с. 197-198]. Варто додати й те, про що пише Т. Лешкович: «показання свідків є найбільш ненадійним джерелом доказів, адже людина в кожному випадку розповідає про своє суб'єктивне сприйняття певних фактів чи обставин, може добросовісно помилятися, може давати завідомо неправдиві показання тощо». Також автор зазначає, що помилка може бути допущена й під час оцінки речових доказів [7, с. 126]. Як підсумок, можна із впевненістю стверджувати, що жоден доказ не є стовідсотково достовірним, хоча й ігнорувати його значенням теж не варто, – і психологічна експертиза із застосуванням поліграфа не є винятком.

Останньою проаналізованою властивістю доказів є **достатність**, тобто можливість суду, слідчого судді, прокурора або слідчого взяти їх у сукупності або ж поокремо як основу процесуального рішення поза розумним сумнівом. Достатність підлягає забезпеченню стосовно наявної бази доказів в цілому [32, с. 281]. Ст. 94 КПК України вказує на те, що достатність зібраних доказів для достовірного висновку в кримінальному провадженні визначається внутрішнім переконанням слідчого, слідчого судді, прокурора та судді, для яких жоден доказ не має наперед встановленої сили [21]. Відповідно, рішення суду ухвалюється на підставі сукупності доказів, що нівелює ймовірну недостовірність одного або декількох із них, оскільки окремий доказ, який свідчить про зовсім інші обставини, ніж решта доказів, швидше за все не буде взятий до уваги.

**Висновки.** Інформація, отримана за допомогою поліграфа, технічного приладу, здатного реєструвати придатні до спостереження фізіологічні реакції людини на певні стимули та показувати їх графічно, безумовно може бути цінною для цілей кримінального судочинства, адже часто показує, чи правдивими є певні відомості. Практика його застосування у кримінальних провадженнях, зокрема в рамках судових експертиз, не є новою, хоча й породжує двояке ставлення серед вчених. Виходячи з результатів проведеного дослідження, поліграф є засобом проведення різного роду експертиз: психологічної, психофізіологічної, комплексної психолого-психофізіологічної тощо, хоча й їхнє нормативно-правове забезпечення потребує вдосконалення.

Можемо прийти до переконання, що інформація, отримана за допомогою поліграфа, може бути належним доказом за умови правильної постановки завдань для компетентного експерта-поліграфолога,

а також грамотного формулювання запитань підекспертній особі. У той же час, варто зазначити, що ця інформація буде радше доказом та виконуватиме орієнтувальну функцію. Вона повинна бути оціненою в сукупності з іншими доказами у справі, тим самим забезпечується достовірність та достатність як ключові властивості доказів. Наголосимо, що експерт може стверджувати про наявність комплексу фізіологічних реакцій людини, але не про вчинення чи невчинення нею кримінального правопорушення.

На нашу думку, передумовами, які сприяють тому, що інформація, отримана завдяки використанню поліграфа, буде врахована як доказ, є наступні: 1) вона стала відомою внаслідок проведення судово-психологічної експертизи; 2) дана експертиза відповідала методикам, наявним у Реєстрі методик судових експертиз; 3) використаний поліграф не суперечить вимогам ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні вимоги»; 4) експерт має дійсне свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта і внесений до Реєстру атестованих судових експертів; 5) у експерта наявний документ про освіту поліграфолога державного зразка; 6) надана добровільна згода обстежуваної особи на проведення експертизи після обговорення з нею самої процедури; 7) їй гарантована можливість в будь-який момент відмовитися від її подальшого проведення; 8) проводиться безперервна відеофіксація обстеження на поліграфі. Крім того, слід обмежити або навіть заборонити обстеження на поліграфі осіб, які страждають на порушення серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів, знаходяться у стані психічного або фізичного виснаження, перебувають в стані алкогольного сп'яніння, вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи лікарські засоби, які їх містять, вагітних жінок, що можна обґрунтувати особливостями функціонування поліграфів.

На нашу думку, сьогодні основними викликами щодо використання поліграфів для цілей кримінального судочинства є те, що висновок експерта, отриманий внаслідок проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, де-юре не може бути допустимим доказом, оскільки в законодавстві не визначена методика проведення такої експертизи. Крім того, неможливим є присвоєння кваліфікації судового експерта для проведення психофізіологічних експертиз через те, що вона не санкціонована чинним законодавством.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-p#Text>.
2. Про Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України: Наказ Управління державної охорони України від 02.12.2023 № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-24#Text>.
3. Про Порядок проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа у роботі Бюро економічної безпеки України: Наказ Бюро економічної безпеки України від 26.10.2021 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1470-21#Text>.
4. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ від 14.04.2015 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text>.
5. Сердюк В.П. Застосування поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні України. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 64–71.
6. Рогатюк І.В. Кримінально-процесуальне закріплення використання поліграфа (детектора брехні) у слідчій практиці. *Часопис Київського університету права. Кримінальне право та криминологія*. 2014. № 2. С. 294–298.
7. Лешкович Т.А. Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2014. 179 с.
8. Rusconi, Elena; Mitchener-Nissen, Timothy. Prospects of functional magnetic resonance imaging as lie detector. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2013. № 7. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3781577/pdf/fnhum-07-00594.pdf>.
9. George W. Maschke, Gino J. Scalabrini. The Lie Behind the Lie Detector. URL: <https://antipolygraph.org/lie-behind-the-lie-detector.pdf>.
10. Муха Д. Поліграф в кримінальному провадженні: наскільки доцільно?. *Юридична газета*. 03.06.2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/poligraf-v-kriminalnomu-provazhenni-naskilki-docilno.html>.

11. Дмитренко Н.А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 22. С. 160–166.
12. Сергєєва Д.Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 91–100.
13. Хоменко М. Використання поліграфа в розкритті та розслідуванні злочинів. *Підприємництво, господарство і право. Криміналістика*. 2020. № 10. С. 304–308.
14. Градун С.А. Доказове значення висновку психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 43–46.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
16. Козленко А.А. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 170 с.
17. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 03.11.1998 № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
18. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики. *Сайт Вищої школи адвокатури*. 28.04.2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brexni-u-kriminalnomu-provazdenni-cerez-prizmu-sudovoyi-praktiki>.
19. Завгородній І.В., Завгородній В.Є., Чіпко Н.В. Деякі аспекти використання поліграфічних досліджень в ході розкриття та розслідування особливо тяжких кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 423–425.
20. Бажанюк В.В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні: дис. ... доктора філософії, 081. Кропивницький, 2023. 256 с.
21. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1328 с.
22. Таран О.В., Осетрова О.С. Проблема допустимості висновку судово-психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 7 липня. 2015 р. / Національна академія внутрішніх справ. 2015. С. 198–202.
23. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text=%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80#w1\\_1](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text=%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80#w1_1).
24. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>.
25. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua>.
26. Линник О.В., Трубнікова А.В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 3-4 (12-13). С. 227–233.
27. Ведмідь В.А. Законодавство у сфері поліграфа. *Сайт національної асоціації поліграфологів України*. URL: <https://polygraph.ua/zakonodavstvo>.
28. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/paran14#n14>.
29. Реєстр атестованих судових експертів. URL: <https://rase.minjust.gov.ua>.
30. Навчання поліграфологів. *Сайт національної асоціації поліграфологів України*. URL: <https://polygraph.ua/navchannya-poligrafologiv>.
31. Перепідготовка та підвищення кваліфікації. Спеціальності та напрями підготовки. *Сайт Національної академії Служби безпеки України*. URL: <https://nasbu.edu.ua/ua/pages/82>.

32. Кримінальний процес: підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
33. Тепак С.Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 270–278.
34. Завдов'єва І.Г., Горбенко В.О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 31–39.
35. Лозинська Ю.І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 259 с.